

Duzimanî û Hîs Analîzek li ser Duzimanîya Kurdî-Tirkî

Mehmet Yonat¹

İki Dillilik ve Hisler; Kürtçe-Türkçe İki dillilik Üzerine bir Analiz

Öz

İnsanlar duygularını çoğunlukla dil aracılığıyla ifade ederler. İnsan duyguları evrenselidir. Öfke, aşk, utanç vb. duygular evrenselidir. Ancak neyin sevildiği veya neyden utanıldığı kültürden kültüre değişir. Bu duygular kültüre özgüdür. Bir insan birden fazla dil bildiğinde duygularını birinci dilde mi yoksa ikinci dilde mi ifade edecektir? Çok dillilik ve hisler konusu bu soru ile başlamaktadır. Makalede Kürtçe-Türkçe iki dillilik bağlamında bu sorunun cevabı aranmıştır. Yöntem olarak literatür incelenmiş ve sahaya uygulanmıştır. Uygulamalı dilbilim ile ilgili bu sorunun cevabı birçok pratik soruyu cevaplayacağından önemlidir. Bu çalışma sonucunda Kürtçe-Türkçe çift dillilerin şartlarına göre duyguların anlatımının birinci dilde veya ikinci dilde daha iyi ve derin olarak yapılabileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İki dillilik, His, Kürtçe, Türkçe.

Kurte

Însan hîsên xwe bi piranî bi ziman îfade dikin. Hîsên însanan gerdunî ne. Hêrs, hezikirin, şermkirin û hwd. hîsên gerdûnî ne. Lê tiştên ku têne hezikirin an jê tê şermkirin li gor çandan diguhere. Yanê hîs çand-spesîfîk in. Wexta kesek ji zimanekî zêdetir zimanan bizane dê hîsên xwe çawa bijî? Gelo ew ê bi zimanê yekem ve an zimanê din ve hîsên xwe bîne ziman? Mijara duzimanî û hîs bi vê pîrsê dest pê dike. Di vê gotarê de bersiva vê pîrsê di çarçoveya duzimanîya kurdî-tirkî de hate gerîn. Wekî metod îteratur hate vekolîn û li qadê çevdêrî hatine kirin. Bersiva vê pîrsa bi zimannasîya tetbîqî ve eleqedar dê bersiva gelekî pîrsên pratîk bide, loma yeke girîng e. Di encama vê xebatê de hate dîtin ku li gor şert û mercên duzimanên kurdî-tirkî, îfadekirina hîsan dibe ku bi zimanê yekem an jî bi zimanê duyem baştir û kûrtir bê kirin.

Bêjeyên Anaxtar: Duzimanî, Hîs, Kurdî, Tirkî.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, mehmetyonat49@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8576-7486.

Bilingualism and Emotion an Analyses on Kurdish-Turkish Bilingualism

Abstract

People often express their emotions through language. Human emotions are universal. Anger, love, shame, etc. are emotions that are universal. But what you love or what you are ashamed of is culturally different. These emotions are culture-specific. If a person speaks more than one language, will they express their feelings in the first language or the second? The bilingualism and feelings issue begins with this question. In this paper, the answer to this question was sought in the context of Kurdish-Turkish bilingualism. As a method, the literature was studied and we applied the literature to the field. The answer to this question about applied linguistics is important because it will answer many practical questions about Kurdish-Turkish bilingualism. The result of this study is that the expression of emotions can be better and deeper in the first language or in the second language depending on the conditions of Kurdish-Turkish bilingualism.

Keywords: Bilingualism, Emotion, Kurdish, Turkish

Extended Abstract

Today there are more bilinguals than monolinguals in the world, so studies of the role of languages in human life and development are becoming more important every day. Many scientific disciplines deal with bilingualism within their principles. Linguistics, psychology and sociology are some of these sciences that deal with bilingualism in an independent and interdisciplinary way. This shows that the field of bilingualism is a very complex one. In this paper, the relationship between bilingualism and emotions is highlighted and the bilingual Kurds in Turkey are evaluated in this context. In order to understand the linguistic characteristics of Kurdish Turkish bilinguals in the context of emotions and bilingualism, it is necessary to know the factors that act on the characteristics of bilinguals and define bilinguals in some way. The similarities and differences in the language production process of monolinguals and bilinguals should also be discussed to some extent. Therefore, before asking the questions about bilingualism and emotions, the classification of bilinguals should be made within the framework of the mentioned factors. After that, one should focus on the speech production of monolinguals and bilinguals. Then, issues related to bilingualism and emotions are discussed in the context of Kurdish-Turkish bilingualism in this article. Issues related to bilingualism and emotions can be classified as follows: What is the relationship between culture, emotions and language; are emotions universal or culture-specific; what is the bilingual's heart language; first or second or other language; what factors influence the language of the human heart? These questions will be discussed in the context of literature and through examples of Kurdish-Turkish bilinguals. What is the language of the heart of the bilingual? The answer to this question is very simple in the first step: it is the first language of the bilingual. Bilingual Kurds feel more comfortable in their first language. But as mentioned at the

beginning of the article, each type of language contact has different characteristics. Therefore, not all bilinguals have the same language behavior. In order for bilinguals' language behaviors to be more or less similar, not only the conditions for learning these languages but also the social and psychological conditions should be more or less similar. In this context, it should be mentioned again that a bilingual person who learned both languages after birth has two first languages. Under what conditions the first language can be the language of the people's heart and what functions the second language fulfills in this situation, we will first focus on this and then see how the language of the heart can become another language under special conditions. We will focus on the speaker. People who become bilingual late in life and have more emotional experiences with their second language in professional matters often consider their first language to be the language of their heart. The language of the heart can change over time. Not only early bilinguals, but also late bilinguals who learned the second language after puberty, may change their emotional language over time with the invasion of the second language. Not only does this show that the language of feelings and experiences can change in the second language, but this situation also means that a person can experience or express their feelings in two languages. The things that change the emotional weight of language can be described like this: Language dominance, the context of second language learning, the order of second language learning, the degree of socialization in the second language, the nature of interactions with participants in the second language conversation, and the fluency of the second language.

Destpêk

Îro di dunyayê de hejmara duzimanan ji ya yekzimanan zêdetir e, loma xebatên li ser rola zimanan li ser jîyan û pêşketina mirovan roj bi roj girîngî bi dest dixe (Bialystok 2001; Schreuder and Weltens 1993; Martinovic û Altarriba, 2013: 292). Gelek disîplînên zanistê li ser duzimanîyê di çarçoveya prensîbên xwe de dixebitin. Zimannasî, psîkolojî, sosyolojî hin ji van zanistan in ku xebatên serbixwe û yên navdîsîplînî li ser duzimanîyê dikin. Ev jî nîşan dide ku qada duzimanîyê qadeke gelek kompleks e ku bi gelek dîsîplînên zanistê re eleqedar e. Xebatên li ser duzimanîyê; ne tenê çima gelek dîsîplîn li ser dixebitin bo wê kompleks in, lê çima her rewşa kontakta zimanî bêemsal e (Edwards, 2013: 8), ji ber vê yekê jî xebatên duzimanîyê divê bi baldarîyeke mezin ve bêne kirin. Ev kontaktên zimanî yên ku sedema rewşên duzimanîyê yên bêemsal in, dibin sebeb ku di asta şexsî û civatî de rewşên duzimanîyê yên bêemsal derkevin holê. Mesela tenê ji hêla erdnîgarîyê ve em kontakta zimanî binêrin; kurdên ku koç kirine û çûne bajarên mezin yên Turkiyê, wekî Stenbol, Mersîn û yên din dê di gelek astan de tevgerên zimanî yên cuda nîşan bidin wexta ew bi wan kurdan re têne berawirdkirin ku koç nekirine û li welat mane. Wekî mînak, di çarçoveya duzimanî û hîsan de dê “seni seviyorum”a (ez ji te hez dikim) tirkî ji bo kurdên duziman yên koçkirî û ji bo yên nekoçkirî meneyên xwe yên cuda hebin. Tevgerên zimanî yên duzimanan ne tenê li gorî erdnîgarîya zimanê kêmapar û zimanê serdest û avanîya kontakta wan şikil digire, lê gelek faktor hene ku dibin sebeb tevgerên zimanî yên duzimanan cuda bin. Ev faktor dibin ku fakterên civakî bin û dibin ku fakterên şexsî bin. Fakterên wekî emrê hînbûna zimanan, asta zanîna zimanan, bikaranîna zimanan, dibin sebeb ku kesên duziman tevgerên cuda yên zimanî nîşan bidin.

Di vê xebatê de em dê li ser têkilîya duzimanî û hîsan bisekinin û kurdên duzimanên kurdî-tirkî yên li Tirkîyê dê di vê çarçoveyê de bêne nirxandin. Ji bo ku tevgerên duzimanên kurdî-tirkî di çarçoveya têkilîya hîs û duzimanîyê de bêne fêmkirin, divê pêşî fakterên ku li ser tevgerên duzimanan bi bandor in û duzimanan heta cihekî disîplînî bîne zanîn. Dîsa wekhevî û cudahîyên pêvajoya hilberîna zimanî ya yekziman û duzimanan jî divê heta cihekî bê nîqaşkirin. Ji ber vê yekê berîya ku pirsên bi duzimanî û hîsan ve eleqedar in bêne pirsîn û hewl bê dayîn bo bersivên wan, senifandina duzimanan di çarçoveya fakterên behskirî de dê bê kirin û paşê em dê li ser hilberîna zimanî ya yekziman û duzimanan bisekinin. Piştî, dê li ser pirsên bi duzimanî û hîsan ve eleqedar di çarçoveya duzimanîya kurdî-tirkî de dê bêne nîqaşkirin. Pirsên ku bi duzimanî û hîsan ve eleqedar in wiha dikarin bêne rêzkirin; Têkilîya çand, hîs û ziman çi ye; hîs gerduwî ne yan taybet in bo her çandê; zimanê hîsên kesên duziman kîjan e; zimanê yekem an zimanê duyem an yê din; fakterên bandorê li ser zimanê hîsê însanan dikin kîjan in? Ev pirs dê di çarçoveya lîteraturê de û bi mînakên duzimanên kurdî-tirkî ve bê nîqaşkirin. Wexta mînakên duzimanîya kurdî tirkî tene dayîn, dê metoda kalîtatîf bê bikaranîn. “Di vê cureyê de lêkolîner bi teknîkên wekî raçavkirin, hevpeyvîn, analîza dokumentan lêkolînê dike û encamên lêkolînê rave

dike. Wekî ku Punch (2005: 165), jî derdibirre, lêkolînên kalîtatîv; bi gelek rêbaz û jêderan, qeyd an jî vegêranên zarî û nivîskî yên têkilî tecrubeyên însanan vedikolin.” (Açar, 2019: 106). Di mînakên vê xebatê de dê video û qeydên dangan yên li ser întertetê, çavdêrî û tecrûbeyên nivîskarê vê gotarê yên di nav civata xwe ya duziman de bê îstîfadekirin.

Senifandîna Duzimanîya Kurdî-Tirkî

Kesên duzimanî di astên cuda de xwedîyê vê qabîliyeta duzimanîyê ne. Her kesekî duziman li gor hin fakteran taybetiyên cuda yên zimanî nîşan dide. Fakterên ku bandorê li duzimanîyê dikin bi vî awayî dikarin bêne rêzkirin; emrê hînbûna zimanan, asta bikaranîna zimanan, têkilîya hêza polîtîk ya di navbera zimanan de, qabîliyeta fonksiyonî ya zimanan, awayê organîzekirina kodên zimanî, derûdora hînbûna zimanan (de Houwer 2009; Meisel 2004; Montrul, 2013: 168; Butler, 2013: 112). Beriya ev fakter bene vegotin dê literatura duzimanîya kurdî tirkî bê nirxandin ku xebatên heta niha hatine kirin ka duzimanîya kurdî-tirkî li Tirkîyeyê çawa nirxandine.

Polat ve Schallert (2013: 750) kurdên Tirkîyeyê di sê astan de nirxandine: (1) kesên ku gelekî kêma kurdî dizanin an jî qet nizanin lê xwe ji hela neteweyî ve wekî kurd dihesibînin; (2) kurdên yekziman ku bi piranî ji jin û kalan pêk tên û perwerdehiya fermî ya Tirkî hilnedane; (3) kesên duzimanî yên kurdî-tirkî. Gruba sêyem ji hela Polat ve Schallert (2013: 750) ve di bin du binbeşan de hatiye sinifandin: (a) axêverên zikmakî (native bilinguals) yên du zimanan ku beriya dest bi dibistanê bikin marûzê herdu zimanan mane; û (b) duzimanên duhev (consecutive/sequential bilingual) ku heta wextê dibistanê tene yekzimanê kurdî ne lê di wextê dibistanê de di astên cuda de hîne tirkî dibin. Her çiqas bi îstatîstîkên teqes nebe jî, Polat ve Schallert (2013: 750) dibêjin ku bi rehetî dikare bê gotin ku piraniya kurdîfaxêvên Tirkîyê duziman in û ji van duzimanan qîsmê mezin jî duzimanên duhev in.

Senifandîneke din a li ser duzimanên kurdî-tirkî ji hêla Varol (2014)an ve hatiye kirin. Di xebata xwe ya doktorayê de ku bandora tirkî li ser kurdî vekolaye, Varol (2014: 123) duzimanên kurdî tirkî di bin çar binbeşan de senifandîye;

- (1) Duzimanîya raser (Dominant bilingualism): Duzimanên di vê grubê de, li gundewaran kurdî û li bajarên tirkî wekî zimanê raser bi kar tînin.
- (2) Dizimanîya hevseng (Balanced (equilingual) bilingualism): Di vê grubê de duzimanîyeke wekhev heye. Kesên li gundewaran dijîn û perwerdehiya tirkî ya fermî standine û yên li bajarên dijîn û bi giranî kurdî diaxivin, di nav vê grubê de ne.
- (3) Duzimanîya wergir (Receptive bilingualism): Ew kesên ku tenê dikarin kurdî fêma bikin. Di hin malbatan de mezin dibin ku ev malbat di navbera xwe de kurdî diaxivin û ev kes ji wan heta cihekî kurdî hîn dibin. Ev kes nikarin kurdî di asteke baş de biaxivin û fêma bikin.

- (4) Duzimanîya paşekêş (Regressive Bilingualism): Derhatên (input/girdi) zimanekî ji yên zimanê din kêmtir be, ev duzimanîya paşekêş derdikeve holê. Di zarokên wan malbatan de tê xwîyanê ku wan koçê bajarên mezin kirine an jî di navenda bajarên de dijîn. Dîsa ev duzimanên paşekêş ew grub e ku ji ber sedemên cuda yên sosyolingûistîk û psîkolingûistîk kurdî baş hîn nebûne û bes marûz nemane.

Ji bilî van nivîskaran, Açar (2019) di teza xwe ya doktorayê de senifandîneke nêzîkê vê ya duzimanên kurdî tirkî dike. Li gor wî;

“Li Tirkîyeyê kurd çî li mektebê hîn bin çî li ciyekî din duzimanbûna wan bi awayekî mecbûrî ye. Ew dema ji mal û derdora xwe kurdî hîn dibin, demek şûnde li TV”yan, li mektebê, li bajarên û li leşkeriyê mecbûr in ku hîn zimanê tirkî bibin ku bikarin ji destek û dahatên dewletê îstifade bikin. Li aliyekî din em dikarin bêjin ji aliyê duzimanbûnê ve ji bilî zimanê sêyem, ku ew jî li Tirkîyeyê pîranî îngilizî ye, kurd dikevin sê kategoriyan; 1. Kurdî dizanin, tirkî kêmtir dizanin (serwext dikin, serwext dibin). 2. Kurdî û tirkî wekî hev an jî nêzî hev dizanin. 3. Tirkî dizanin kurdî kêmtir dizanin (serwext dikin, serwext dibin).” (Açar, 2019: 29-30).

Di destpêka vê beşê de hate gotin ku emrê hînbûna zimanan, asta bikaranîna zimanan, têkilîya hêza polîtîk ya di navbera zimanan de, qabîliyeta fonksiyonî ya zimanan, awayê organîzekirina kodên zimanî, derûdora hînbûna zimanan (de Houwer 2009; Meisel 2004; Montrul, 2013: 168; Butler, 2013: 112) di senifandîna duzimanan de bibandor in. Niha dê ev fakterên hatî vegotin û senifên duzimanîyê yên van fakteran bi yek mînakên duzimanîyên kurdî-tirkî ve bêne dayîn².

Emrê hînbûna zimanan; di vê fakterê de tiştê girîng ew e ka gelo kesê duziman kengê ev zimanê duyem an jî sêyem bi dest xistîye. Termên senifandîna duzimanan yên ku bi emrê hînbûna ziman ve eleqedar ev in; duzimanîya zû (early bilingualism), duzimanîya dereng (late bilingualism), duzimanîya bi hev re (simultaneous bilingualism), duzimanîya dûhev (sequential bilingualism), zimanê yekem (first language), zimanê duyem (second language). Duzimanîya zû û duzimanîya dereng bi balixbûnê (puberty/ergelik) ve eleqedar in. Eger kesê duziman herdu zimanan berîya balixbûnê bi dest xistibe, ew wekî duzimanê zû, lê eger zimanê duyem piştî balixbûnê bi dest xistibe ew wekî duzimanê dereng tê pênasekirin. Ji bo duzimanên dereng terma zimanê duyem yê balixbûyan (adult second-language) jî tê bikaranîn. Duzimanîya bi hev re û duzimanîya dûhev di nav sînorê duzimanîya zû de ne. Di van terman de tiştê girîng ew e ka ew kesê duziman van herdu zimanan piştî hatîye dunyayê bi hev re hîn bûye an pêşî zimanekî paşê yê din hîn bûye. Eger herdu ziman bi hev re hatibin hînbûn ev duzimanîya bi hev re ye; lê eger zimanê duyem piştî sê çar salî, yanê piştî ku avanîya bingehîn ya zimanî bê danîn û paşê ev zimanê duyem bê hînbûn, wê gavê

² Öpengin (2011) di pirtûka xwe ya bi navê “Rewşa Kurdî ya Sosyolingûistîk li Tirkîyê” de çarçoveyê berfireh ve li ser rewşa duzimanîyê kurdî-tirkî sekînye. Dîsa xebata Oruç (2016) jî çarçoveyê berfireh derbarê pîrzimanîya li Tirkîyeyê de dide.

ev rewş wekî duzimanîya dûhev tê pênasekirin. Di vê çarçoveyê de, di duzimanê dûhev de zimanê ewil hatî hînbûn zimanê yekem yê paşê hatî hînbûn wekî zimanê duyem tê pênasekirin. Dîsa duzimanên bi hev re xwedîyê du zimanên yekem in.

Bi mînakên duzimanên kurdî-tirkî ve dê mijar hem zelaltir bibe hem jî ev mînak dê bibin alîkar ku duzimanên kurdî-tirkî baştir bêne fêmkirin. Piraînya duzimanên kurdî-tirkî duzimanên zû ne. Lê qismekî wan duzimanên dereng in. Ew kesên ku li eskerîyê yan jî piştî balixbûna xwe koçî nava tirkan kirine û bi wî awayî tirkî hîn bûne di nav senifa duzimanên kurdî-tirkî yê dereng de cih digirin. Duzimanên kurdî-tirkî yê din hemû dikarin di nav duzimanîya zû de cih bigirin. Lê duzimanîya zû jî ji bo terîfa faktera emrê hînbûna zimanan têrê nake. Hin duzimanên kurdî-tirkî duzimanên bi hev re ne û hinên din duzimanên dûhev in. Kurdên ku heta emrê dibistanê an jî pêşdibistanê tirkî hînnabûyî duzimanên kurdî-tirkî yê dûhev in. Lê, bi taybetî li bajaran û di van salên dawî de zarokên kurdan di nav malbatê de hem marûzî kurdî hem jî tirkî dimînin û van herdu zimanan bi hev re hîn dibin. Ev grub bi taybetî bi mijara vê gotarê ve eleqedar, gelekî tevgerên cuda yê zimanî nîşan didin. Dîsa ev gruba duzimanên bi hev re xwedîyê du zimanên yekem in.

Asta bikaranîna ziman: qest bi asta bikaranîna ziman ew e ku ka ev zimanên kesê duziman di kîjan qadên jîyanê yê vî axêverî de çiqas tê bikaranîn. Di vê derê de termên zimanê sereke³ (primary) û zimanê talî (secondary) derdikevin pêşberî me. Zimanê sereke ew ziman e ku herî zêde tê bikaranîn û jî hêla psîkolînguîstîk ve zimanê raser e. Zimanê talî xwedîyê ciheke tengtir yê bikaranîne ye. Bi giranî di asta dunyayê de zimanê yekem û zimanê sereke heman ziman in û zimanê duyem û zimanê talî jî heman ziman in. Lê di hin avaniyên civakî yê taybet de dibe ku ev rewş biguhere. Dibe ku zimanê yekem bibe zimanê talî û zimanê duyem bibe zimanê sereke (Seliger, 1996). Di mînaka duzimanên kurdî-tirkî de rewş ev e. Lewra her çiqas zimanê yekem yê gelek duzimanên kurdî-tirkî kurdî be jî, ji ber şertên soyo-polîtîk piştî destpêka dibistanê ji bo gelek ji van duzimanan zimanê yekem (kurdî) dibe zimanê talî û zimanê duyem (tirkî) dibe zimanê sereke.

Du termên din yê ku bi asta bikaranîna zimanên kesê duziman ve eleqedar jî termên duzimanîya wekhev û ya raser e. Ev term bi qabîliyeta bikaranîna zimanên duzimanan ve eleqedar e. Eger kesê duziman herdu zimanan di heman astê de bikaribe bi kar bîne, wê gavê wekî duzimanê balans têne terîfkirin. Lê eger zimanek ji zimanê din baştir bê bikaranîn wê gavê wekî duzimanîya donînant tê pênasekirin. Di nav duzimanên kurdî-tirkî de ev herdu cure duzimanî jî dikarin bêne dîtin. Li gor rewşa xwe ya sosyo-civakî, sosyo-psîkolojîk û hwd, kesê duziman digirin.

3 Açar (2021: 138) jî bo vê termê, terma “zimanê serê” bi kar anîye. Dîsa jî bo termên ku pîrzimanîyê ve eleqedar in û nirxandîna wan jî bo civata kurdî bnr. Açar (2021).

Têkilîya hêza polîtîk ya di navbera zimanan de; zimanê ku ji hêla avanîyeke civatî an jî polîtîk ve tê destekkirin û xwedîyê statuyekê ye wekî zimanê zêdepar (majority) û zimanê ku xwedîyê destekeke resmî nîne wekî zimanê kêmpar (minority) tê hesabandin. Kesên duziman dibe ku zimanekî wî zimanê piraniyê û zimanê din jî zimanê kêmparan be. Ji bo duzimanên kurdî-tirkî em dikarin bibêjin ku ev duzimanî zimenekî piraniyê û zimanekî kêmparan e. Tabî ev rewşa statuya zimanan yê van duzimanan dê wekî fakterên din bandorêke girîng li ser tevgerên zimanî yê van duzimanîyan bike.

Qabîliyeta fonksiyonî ya zimanan; kesê duziman dibe ku zimanekî gelekî baş bi kar bîne û zimanê din nikaribe ew qas biemilîne. Ev mînak gelek duzimanan de tê dîtin. Mesela kesek dikare tirkî baş bi kar bîne lê tenê kurdî fêhm bike lê nekaribe bi kurdî biaxive. An jî rewşa li hemberê vê jî dibe. Ji bo vê di lîteraturê de duzimanîya wergir (receptive) û duzimanîya hilber (productive) tê bikaranîn. Duzimanên kurdî-tirkî yê ku di tirkî de gelekî baş lê bi kurdî nikarin ziman hilberîn wekî duzimanên wergir dikarin bêne pênasekirin. Duzimanên din yê ku hem kurdî hem jî tirkî baş bi kar tînin ew jî wekî duzimanên hilber dikarin bêne senifandin.

Awayê organîzekirina kodên zimanî yê zimanan; ev fonksiyon zêdetir bi psîkolînguîstîkê ve eleqedar e. Yanê ka gelo kesê duziman di kîjan astî de materyalên zimanî yê herdu zimanan di hafizeya xwe de kod kirine. Di vê fonksiyonê de termên derdikevin pêşberî me duzimanîya hevaheng (compound), duzimanîya hevbend (coordinate), duzimanîya jêrîn (subordinate) ne. Bi qewlî Ijalba, Obler, Chengappa, (2013: 69) ve duzimanîya hevaheng de du ziman di heman derdorê de hatine hînbûn û bi piranî di şûna hev de tên bikaranîn; di duzimanîya hevbend de du ziman di heman demê de di derdorên cuda de hatine hînbûn û di duzimanîya jêrîn de bêjeyên zimanê bêhêz di hafizayê de bi bêjeyên zimanê bihêz ve têne pênasekirin (Ijalba, Obler, Chengappa, 2013: 69).

Derûdora hînbûna zimanan: Ziman dikarin di derdorên formal de an jî bi awayekî siruştî ji malbat û derûdora civatê bêne hînbûn. Duzimanên ku bi awayekî siruştî zimanê duyem hîn dibin wekî duzimanên gelêrî (folk/circumstantial) têne senifandin. Duzimanên ku zimanê duyem jî dibistanan an jî înstîtutîyên din yê formal hîn dibin wekî duzimanên bijare têne binavkirin. Duzimanên kurdî-tirkî xwedîyê herdu cure duzimanîyan in. Gelek duzimanên kurdî-tirkî berîya dest bi dibistanê bikin û perwerdeyeke formal bistînin hîne tirkî dibin lê hin ji wan bi perwerdeyê fêrî vî zimanî dibin. Ev fakterên ku hatin rêzkirin û senifandinên di çarçoveya van fakteran de hatine kirin di pênaseya tevgerên duzimanan de heyatî ne. Bi taybetî jî di têkilîya duzimanî û hîsan de dê bê dîtin ku ev fakter gelekî terîfker in.

Hilberîna Zimanî ya Yekziman û Duzimanan

Kesên duziman û yê yekziman her wekî em ji derûdora xwe jî dibînin, wexta diaxivin hin tevgerên zimanî yê cuda nîşan didin. Hin caran kesên

duziman ji bo bêjeya rastî bibînin hinekî disekinin û ne bi wî zimanî ve ku di wê kêlfîyê de diaxivin, lê bi zimanê xwe yê din ve wê tiştê vedibêjin. Mînakên bi vî awayî yên ku cudahîya hilberîn û fêmkirina zimanî yên yekziman û duzimanan nîşan didin gelek in. Loma lêkolîner li ser hilberîna zimanî gelekî xebat kirine. Bi gelaşperî kesên yekziman wexta bêjeyan hildiberînin, ev hilberîna wan di bin çar prosesan de tê senifandin; (i) pêvajoya konseptî ya bêjeya tê xwestin ku bê gotin; (ii) kişandina wê konseptê ji leksîkona zîhnî; (iii) kêşana forma bêjeyê (yanê, formên wê yên fonolojîk), û di dawîyê de (iv) programkirina navgînên motor yên gotinê bo pêkanîna axaftinê (Runnqvist, Fitzpatrick û yên din, 2013: 245). Eger em vê bi mînakeke şênber ve bêjin dê wiha be; em bêjin em dixwazin sêvekê bi lêv bikin. Pêşî konseptê wî tiştî ya di hişê me de heyî divê em bi kar bînin. Piştî vê, ji bo her konseptê di hişê mirovan de, di leksîkona zîhnî de bêjeyek an jî îşareteke zimanî heye ku divê ji bo wê konseptê ew leksîkona zîhnî ji zîhn bê kişandin. Dûre, ji bo her leksîkona zîhnî di zimanên axaftinî de formeke fonolojîk heye. Em dixwazin bêjin sêv û çima em kurmançî diaxivin divê em dengên /s/, /lê/ û /v/yê li gor fonolojîya kurdî bînin ber hev û bêjeya sêvê bînin bîra xwe. Di asta dawî de bo axaftinê pêk were, divê em bi navgînên motor, yanê bi yên otomatîk ve wê forma di çarçoveya gramera kurdî de bînin ziman. Ev pêvajoyê bi halê herî rihet ve hilberîna zimanî bo yekzimanan pêname dibe.

Kesên duziman her wekî hate gotin ji kesên yekziman cudatir tevgerên zimanî nîşan didin. Ji gotina “her zimanekî însanekî e” jî tê fêmkirin ku zanîna her zimanekî di nav însanan de wisa hatiye fêmkirin ku her zimanekî ku kesekî dizane xwedî avanîyeke serbixwe ye di hişê wî kesî de. Yanê, di nav zîhnê kesekî duziman de, du ziman serbixwe hene. Lê ev gotin ji hêla Grosjean (1989)an ve tê redkirin. Li gor wî, kesê duziman ne du kesên yekziman in ku di nav zîhnê de ne. Lê ew zîhnê kesên duziman wekî sistemeke cuda dibîne (Kroll û Dussias, 2013: 217). Dîsa li gor Grosjean (2001) kesên duziman di navbera moda duzimanî û yekzimanî de diçin û tên. Loma kesekî duziman dibê ku herdu zimanên xwe di heman demê de bi kar bînin an jî têkeve moda yekzimanîyê û wekî yekê yekziman biaxivin. Lê di moda duziman de ka gelo ji hêla keyfîyetê (kalîte) ve di axaftinê de kesên duziman ji yên yekziman cudatir in an ev cudahî tenê ji hêla kemîyetê ve ye? Yanê kesên duziman zêdetir tişt dizanin wexta bi kesê yekziman re têne berawirdkirin?

Di destpêka vê beşê de pêvajoya hilberîna zimanî ya yekê yekziman hate vegotin û berawirdkirina hilberîna zimanî ya kesekî yekziman bi kesekî duziman re dê pirsê paragrafa jorê heta cihekî bibersivîne. Dîsa, ev berawirdkirinê dê alîkar bibe ku avanîya hilberîna duzimanî bê fêmkirin. Li gor Kroll û Stewart (1994) ji hêla konseptê zîhnî ya materyalên zimanî ve yekziman û duziman xwedîyê taybetîyên cuda nînin. Ji bo vê delîla herî bi quwet jî “semantîk priming”a navbera zimanan e (wekî; Costa and Caramazza 1999; Costa, Miozzo, and Caramazza 1999; Francis, Augustini, and Saenz 2003; Lee and Williams 2001). Bi semantîk priming qest ew tişt e ku wexta em dixwazin konseptekê (mesela, konseptê kûçîkekê) bînin bîra xwe, eger konseptê ve eleqedar

(wekî konseptê pisîkekê) bê bikaranîn dê ev ji konseptê neeleqedar (konseptê erebeyekê) zûtir konseptê armanc (kûçik) bîne bîra meriv. Ev semantîk primîng wexta ji hêla yekzimanekî ve an jî duzimanekî ve bê kirin heman encam tê girtin. Ev jî nîşan dide di asta konseptê de yekziman û duziman di hilberîna zimanî de wekî hev in. Lê dibe ku koseptek di zimanekî de hebe û di zimanekî din de bi temamî ji bo wê neyê bikaranîn. Bi taybetî jî ev di bêjeyên razber de zêdetir derdikeve pêşberî me. Mesela, konseptê “evîn” a kurdî û “aşk” a tirkî dibe ku bi temamî ne yek bin. Ev rewş di bêjeyên şênber de jî dikare bê dîtin. Dibe ku hin bêje di zimanekî de hebe lê di zimanê din de ew alet bi tişteke berfirehtir ve bê pênasekirin. Mesela, bêjeya “cup” (şerbik) a inglîzî di rûsî de “chaska” ye lê ev bi temamî bêjeya “cup” terfî nake. Lewra bêjeya “cup” ji hin alîyan ve berfirehtir e û ji hin alîyan ve tengtir e (Runnqvist, Fitzpatrick û yên din, 2013: 246-47). Ev rewş bûye sebeb ku di asta konseptê de hîpoteza sêperçeyî bê pêşxistin. Konseptê Z1 (zimanê yekem) Merkezî, Z2 (zimanê duyem) Merkezî û Konseptê Hevpar (Distributed Features Model (De Groot 1992), Modelê Hevpar ya Asîmetrîk (the Shared Asymmetric Model) (Dong, Gui, and MacWhinney 2005), û di van dawîyan de, Modelê Hiyerarşik ya Modîfîkirî (the Modified Hierarchical Model) (Pavlenko 2009), ku di encama vê modelê de Modelê Hîyearşik ya Jinûve Sazkirî (Revised Hierarchical Model) derketîye pêş (Kroll and Stewart 1994). Cudahîyên di kişandina konseptê ji zîhn de û cudahîyên pêvajoya aktîvekîrîna navgînên motor yên axaftinê dibin sebeb ku hin caran kesên duziman hêdîtir bi axivînan an jî kod biguhînin. Yanê, ev kesên duziman herdu zimanên xwe di heman demê de bi kar bînin. Her çî qas kesên du ziman bi piranî du zimanan de baş bin jî dê van stratejîyan bi kar bînin (Kroll û Dussias, 2013: 217). Ji bilî van ev cudahîyên di navbera yekziman û duzimanan de dibin sebeb ku yekziman û duziman tevgerên cuda yên zimanî nîşan bidin.

Tiştêkî din ya bi ferqa hilberîna yekziman û duzimanan ve eleqedar jî bi hafizayê ve eleqedar e; ka di kû dera hafizayê de, di ku derê de ev bêje têne muhfezekirin. Li gor hin lêkolîneran kesên du ziman xwedîyê du hafizayên cuda ne ku her yek ji bo zimanekî tê bikaranîn. Ev duziman bi piranî ew duziman in ku pêşî zimanekî hîn dibin û paşê zimanê xwe yê duyem hîn dibin. Ji van re duzimanên hevbend (coordinate) tê gotin (Ervin 1961; Ervin and Osgood 1954; Grosjean 1982; Silva 2000). Ji aliyê din ve, lêkolînerên din wiha difikînin ku tecrube û hîsên însanan bi zimanekî zêdetir zimanan ve dikare bê kodkirin. Kesên duziman yên herdu zimanan bi hev re hîn dibin, yanê duzimanê hev re ne, ew vê taybetîyê nîşan didin. Di lîteraturê de ji bo van terma duzimanên hevaheng (compound) tê bikaranîn (Martinovic û Altarriba, 2013: 292). Ev jî nîşan dide ku muhfezeya bêjeyan di çarçoveya wextê hînbûna ziman ve bi awayekî nêz eleqedar e. Jixwe muhfezeya bêjeyan û hilberîna wan di îfadeya zimanî û îfadeya hîsan de kilîf e. Lewra kîjan ziman rihet were hilberîn û muhfezekirin, dê bi wî zimanî an bi wan zimanan hilberîna zimanî û îfadeya hîsan bê kirin. Tabî hin fakterên din jî hene ku dê jêre bê behskirin.

Hîs, Ziman, Çand û Şexsîyet

Di vê gotarê de, em li ser têkilîya hîs û ziman disekin ku di merkeza gotarê de ev pirs heye; ka gelo kesên duziman bi kîjan zimanê xwe hîsên xwe baştir îfade dikin yan hîs dikin; dîsa kîjan zimanê wî kesê duziman ji bo kîjan fonksiyona zimanî tê bikaranîn. Ji bo vê armancê divê behsa têkilîya hîs û ziman bê kirin. Hîs di nav çandê de û konteksta civakî de şikil digire (Campos, Campos, and Barrett 1989; Kitayama, Mesquita, and Karasawa 2006; Scollon et al. 2004). Konteksta çandî tecrubeyên hîsî organîze dike û çê dike (Kitayama and Markus 1994). Ji ber vê yekê jî pênaseya hîsan li gor çandan diguhere. Mesela, di çandên gundewar de zarok wexta bi hev re dilîzin hin caran teqlîdê kûçikan dikin û hereketên kûçikan dikin. Ev wan û malbatên wan dide kenandin û wekî tiştêkî xweş tê hesibandin. Lê di hin çandên din de ev teqlîdên kûçikan wekî tiştêkî nebaş tê dîtin û dibe sebep ku zarok bê şermezarkirin ji bo vê hereketa xwe. Yanê, heman tişt dibe ku di hin çandan de wekî tiştêkî sebebê şermê be di hinên din de sebebê kêfxweşiyê. Loma jî terîfa hîsan li gor çandan diguhere. Yanê hîs naguherin, tenê îfadekirina wan li gor çandan diguherin. Yekî yekzimanê tirk jî wan hîsan hîs dikin ku kêma zêde hemû însan xwedîyê wan e û wan hîs dikin. Lê dibe ku heman tişt di çandekê de bibe sebebê hîsa kêfxweşiyê û di çandekê din de bibe sebebê hîsa hêrsbûne. Loma hîs gerdûnî ne lê îfadeya wan li gor çandan dibe ku biguhere.

Di destê me de delîl hene ku ew serpêhatîyên zarokatî an jî dema balixbûnê wexta bi zimanê serpêhatîyan behsa wan bê kirin, ji hêla hîsî ve zêdetir bibandor dibin (Schrauf 2000; (Martinovic û Altarriba, 2013: 297). Yanê, em bêjin serpêhatîya zarokatîya kesekî bi kurdî be lê paşê her wext bi tirkî biaxive, wexta ew kes behsa wê serpêhatîya xwe bi kurdî bike, dê zêdetir ji hêla hîsî ve wê serpêhatîyê hîs bike. Ji ber vê yekê Panayiotou (2004) dibêje, hîs bi awayekî çandî û zimanî têne avakirin (Martinovic û Altarriba, 2013: 297).

Her wekî duziman tecrube dikin, wexta kesek bi zimanekî xwe biaxive dibe ku tevgerên cudatir nîşan bide. Nivîskarê vê gotarê û gelek kesên duziman yên derûdora wî, bi tecrûbeyên xwe îfade kirine ku, wexta ew bi îngilîzî diaxivin, tiştên ku bi kurdî an tirkî nikarin bibêjin bi wî zimanî dikarin bibêjin. Yanê, dema ji dûr ve tê nihêrîn, heçko ew kes xwedîyê du an zêdetir şexsîyetên cuda ne wexta bi zimanên cuda ve diaxive. Li ser vê mijarê Wierzbicka (2004) dibêje, duziman di zimanên xwe yên cuda de şexsîyetên (persona) cuda nîşan didin. Wexta kesê duziman bi kesên duzimanên wekî xwe re diaxive, ew xwedîyê tercîha herdu zimanan e. Lê wexta ew bi kesên yekziman re diaxive, ew mecbûr dimîne ku rêbaza têkilî û axaftina xwe li gor ruhê wî çandî biguherîne (Martinovic û Altarriba, 2013: 297). Lê hemû zanyar di vê fikrê de nînin. Li gor Pavlenko, (2008: 150) dibe ku konseptên tiştan di zimanên cuda de cuda be, lê ev nayê wê meneyê ku axêverên van zimanan xwedîyê tecrubeyên psîkolojîk yên cuda ne. Lê ji wê zêdetir, ew tê wê meneyê ku ew duziman bi wan zimanên xwe xwedîyê nêrîneke

berfireh û baş dibin ku dikarin bi wê nêrînê tecrubeyên hîsî yên xwe û yên kesên din binirxînin (Pavlenko, 2008: 150; Dewaele, 2013: 1).

Zimanê hîsê Duzimanan

Gelo zimanê hîsê duzimanan kîjan e? Bersîva vê pirsê di gava ewil de gelek rehet e ku ew jî zimanê yekem yê duzimanan e. Yanê yekê kurd dê bi zimanê xwe baştir tiştên hîsî hîs bike, an dijûn û sixêfan baştir têbigihêje. Lê her wekî di serê gotarê de jî hate gotin, her rewşeke kontakta zimanî xwedîyê taybetîyên cuda ne. Loma jî hemû duziman xwedîyê tevgerên zimanî yên wekî hevdu nînin. Bo ku tevgerên zimanî yên duzimanan kêr zêde nêzîkê hevdu bin, ne tenê şert û mercên hînbûna van zimanan lê şert û mercên civatî û psîkolojîk jî divê kêr zêde nêzîkê hevdu bin. Dîsa, di vê çarçoveyê de, her wekî li jorê hate gotin, eger kesekî duziman, herdu zimanên xwe di zarokatîya ewil de hîn bûbe, ev kes dê xwedîyê du zimanên yekem be. Zimanê yekem di kîjan şertan de dikare bibe zimanê hîsê însanan û zimanê duyem di vê rewşê de kîjan fonksiyonan bi cih tîne, pêşî em ê li ser wê bisekinin û paşê jî em ê di şert û mercên taybet de çawa zimanê hîsê însanan dikarin bibin zimanekî din yê axêver em ê li ser wê bisekinin.

Kesên ku duzimanên dereng in û ne di tecrubeyên xwe yên hîsî de lê di mijarên profesyonel de zimanê xwe yê duyem bi kar anîne, bi piranî zimanê xwe yê yekem wekî zimanê hîsê xwe dihesibînin. Mesela, nivîskarê Porto Ricanî Rosario Ferré ji bo zimanê xwe yê zikmakî ku “Îspanyolî ye, wiha dibêje, îspanyolî alîkarê min dibe ez ji memikê heyatê baştir bimijim ... ez dikarim bi wî kêf bikim lewra ez derbarê tu tiştî de endîşe nakim; bêje her wext tê wê meneya ku tê qestkirin. Ez eşqê bi îspanyolî hez dikim; Ez ê tu carî bi înglîzî nikaribim eşqa xwe îfade bikim. Bi înglîzî ez zêdetir bi exlaq dibim” (Ji Kellman, 2003, pp. 137–8; Dewaele, 2013: 2). Di vê mînalê de Saidê Nûrsî di pirtûka xwe ya *İçtimayi Reçeteler* (Reçeteyên Civakî) de wiha dibêje: “Di insanan de mohra qedere ziman e.. Zimanê dayîkê çima siruştî ye, bêje bêyî dawetkirinê (yanê bê werger) tê zîhnê însanan. Çima danûstan (danûsitana di navbera ziman û zîhn de) tenê li ser meneyê dimîne, zîhnê însanan çetel nabe.” (Nûrsî, 2002: 520). Her wekî ji van mînakên tê dîtin di lîteratûrê de li ser hîsan û zimanê yekem tiştên bi vî awayî tene gotin. Yanê zimanê yekem zimanê hîsê însanan e.

Xebatên di qadê de nîşan didin ku di şert û mercên normal de pîrî caran zimanê yekem dibe zimanê dil û aliyên din yê jîyanê. Zimanê duyem bi piranî bi awayekî sîncardar bi hîsan ve tê elqedar kirin. Zimanê duyem bi piranî ji bo bêterefîya hîsî (emotional detachment) tê bikaranîn ku jê re “bandora bêterefîyê” tê gotin. Li gor Marcos (1976) zimanê duyem aliyê kesê duziman yê entellektuel têr dike û bi awayekî dîtbarî ji hîsan dûr e. Lê zimanê yekem hîsan bi awayekî zelal îfade dike (Dewaele, 2013: 2).

Ji bo bandora bêterefîyê xebata Bond û Lai (1986) wekî mînak tê dayîn. Ew xebat li ser xwendekarên Çînî yên keç yên li Zanîngeha Hong Kongê hatîye kirin. Di vê xebatê de ji van xwendekarên keçik tê xwestin ku bi zimanê kantonî

(Çînîya Fermî) an jî bi îngîlîzî li ser du mijarên şermende û du mijarên bêteref biaxivin. Mijara ewil bi ekonomîyê re, mijare duyem bi polîtîkayê re, mijara sêyem bi sosyolojîyê re (cudahîyên tevgerên cînsî yê Rojavayî û Çînîyan) û mijara çaran jî bi hîsan re (behsa serpêhatîyeke xwe ya dawî bikin ku ew bûyer bûye sebeb ku hun şermende bûne) eleqedar in. Encamên xebatê nişan daye ku herdu mijarên dawî yê bi hîsan ve eleqedar bi îngîlîzî hatine axaftin. Nivîskarê xebatê gihîştîye vê encamê ku zimanê duyem destûrê dide beşdaran ku xwe ji mijarên şermende dûr bigirin. Dîsa xebata Marcos (1989) jî nişan dide ku axêverên duziman wexta dixwazin xwe ji mijarekê dûr bixin stratejîya guherîna kodan bi kar tînin. Ev herdu xebat di lîteraturê de ji bo “bandora bêterefiyê” (detachment effect) têne dayîn. (Dewaele, 2013: 2).

Jean-Mark Dewaele (2022: 23:18) li ser mijara bandora bêterefiyê behsa hin alîyên vê taybetîya duzimanan dike û dibêje, wexta însanek zimanekî bîyanî dikare bi kar bîne, ew dikare bi bikaranîna wê zimanê ve ji êşên xwe dûr bikeve. Lewra wexta ew wî zimanê biyanî bi kar bîne bi saya bandora bêterefiyê dikare mijarê zêdetir bêteref bijî û wê rewşa xwe ya dramatîk baştir û bi perspektîfeke bêtereftir binirxîne. Dîsa Dewaele (2022) behsa du kesên koçber dike û ew kes ji ber meylên xwe yê cînsî li welatê xwe îşkence dîtine. Ew kes çima îşkenceyê li welatê xwe û bi zimanê xwe dîtine, loma behskirina wê mijara bi zimanê xwe ji wan re giran tê. Wan koçberan gotine, îngîlîzî ku zimanê me yê bîyanî ye, firsendê dide me ku em êşa xwe zîyaret bikin. Çima ew tramwa bi zimanê pêkhatî gelekî giran e, ew bi îngîlîzî dikarin bi bandora bêterefiyê ya duzimanan ve ji wê mijare xwe dûr bikevin û bikaribin bi êşên xwe re rûbirû bimînin. Ev rewş wekî yek ji avantajên duzimanîyê dikare bê hesabandin.

Ji kurdî ji bo bandora bêterefiyê dê ji kulama Şakiro ya bi navê “Sûra Diyarbekir” bê îstîfadedekin. Di vê kulamê de wexta evîndar behsa taybetîyên xwe û yê yara xwe dike lê bi awayekî neyînî behs dike, wiha dibêje;

Kulîlka nava destê xortanê

Çîçekê dest qîzanê

Te saca Helebê tîr a qetranê

Dîlber ordîbozanê, sozyalanê ...

Dîlber ez ê koprîgeçmezê, qapemelê, pereçûrikê, bazarçûrikê ... (Şakiro, (01.02.2023) *Sûra Diyarbekir*, [video] [YouTube])

Di vê jêgirtina ji kulama Şakiro de yê bêjeyên xwar hatine nişandan wesfên yara evîndar e û qismê binê wê hatiye xêzkirin wesfên evîndar bi xwe ne. Ordîbozan (ordu bozan), sozyalan (yalan söyleyen), koprîgeçmez (köprü geçmez) (di meneya kesê bawerî pê nayê), pereçûrik (sahte para sahibi), bazarçûrik (ticaretî çürük) (pereçûrik û bazarçûrik di meneya kesê ku bawerî pê nayê, kesê li ser gotinê xwe nasekine hatiye bikaranîn). Bi ananîza nivîskarê vê gotarê, ev bikaranîn mînak in ji bo bandora bêterefiyê. Lewra kulambêj naxwaze

dîrekt bêjeyên kurdî yê negatîf ku di hişê guhdaran de dibe sebebê hîsên neyînî vebêje. Ji bo wê kod-gurehtina nav-destebêjeyî (intrasentential) bi kar anîye. Di şûna regdêrên neyînî yê kurdî de regdêrên tirkî bi kar anîye.

Ev rewş di jîana me ya rojane de gelek caran tê dîtin. Wekî mînak, nivîskarê vê gotarê pîrî caran mijarên ku eger bê vegotin dibe ku bibe sebebê şermê, bi zimanê xwe yê bîyanî îngîlîzî vedibêje. Dîsa nivîskarê gotarê vê li derdora xwe jî gelekî caran dîtîye.

Zimanê yekem û yê duyem yê axêver di demên cuda de, bi taybetî zimanê duyem piştî balixbûnê hatibe hînbûn, bi piranî zimanê yekem zimanê hîsê însanan e û zimanê duyem zimanê bêterefiyê ye. Lê her wekî hate behskirin, rewşên cuda di duzimanîya kesan de hene. Zimanên duzimanan cihên xwe yê cuda yê bikaranînê, û wextên xwe yê cuda yê hînbûnê hene. Ev û tiştên din yê di serê vê gotarê de behsa wan hatine kirin, dibin sebeb ku mijara zimanê hîsê însanan zêdetir şêlû be. Em ê niha behsa fakterên din yê zimanê hîsê duzimanan bikin ku di vê qadê de bandora wan berçav in.

Kodkirina Xatireyan

Civata kurdan ya li Tirkîyê bi giranî duzimanên kurdî-tirkî ne. Ji van zimanan, kurdî li gund an jî li welat, di nav malbat û hevalan de, di emrê pêşîn wekî zaroktî û ciwantîyê de tê axaftin. Paşê bi dibistanê û eger hebe bi koça ber bi rojavayê Tirkîyê, axêverên duziman yê kurdî-tirkî dest bi tecrûbeyên xwe yê tirkî dikin. Ev rewş dibe sebeb ku tevgerên cuda yê duzimanîyê derkevin pêşberî me. Mesela, em bêjin di civatekê de çend kurdên duziman rûniştine û behsa tiştan dikin. Pîrî caran ev kes bi herdu zimanan bi hev re diaxivin. Ev kesên duziman bi piranî xatirayên xwe yê gund an jî yê li derdora ku kurdî bi temamî tê axaftin hatî tecrubekirin, bi kurdî vedibêjin. Lê em bêjin ev kes mamoste bin, mijarên bi dibistan an xwendekaran re eleqedar bi piranî bi tirkî dibêjin. Heta, eger ev axêver hewl bidin ku mijarên gund jî bi tirkî vebêjin, wê gavê pirsgirêkên zimanî dijîn û herikbarîya wan bi piranî kêm dibe. Sebebê van guherîna kodan bi kodkirina xatireyan ve eleqedar e.

Li gor modelên tradîsyonel yê hafizayê sê pêvajoyên bingehîn yê hafizayê hene: kodkirin, di bîra xwe de parastin û vegotin (Tulving, 1995). Kodkirin refereyê wê pêvajoyê dike ku agahî ji hêla şexsan ve têne hildan û tecrubekirin. Paşê ew agahî di bîrê de têne parastin. Di pêvajoya vegotinê de, kes digihîjin wan agahîyan ku berê hatibûn kodkirin û di bîrê de hatibûn parastin. Li gor prensîba spesîfîkî ya kodkirinê (encoding specificity principle) parastina agahîyan di hiş de ji hêla pêvajoya kodkirinê ve tê diyarkirin. Wekî wê, çî hatibe parastin di hafizayê de, ew tişt biryara serişteyên (clues/ipucu) bibîranînê dide (Tulving û Thompson, 1973). Prensîba spesîfîkî ya kodkirinê dikare bê tetbîqkirin bo gelekî alîyên agahîyên hatî kodkirin ku yek ji van jî kodkirina zimanî ye. Di gelek xebatên hafizeya otobîyografîkî ya duzimanîyê de hatîye dîtin ku wexta zimanê kodkirinê ve xatire bêne vegotin, ev xatire rehetir ji cihê parastî têne

kişandin û vegotin (Marian and Neisser 2000; Martinovic û Altarriba, 2013: 294). Li ser vê mijarê, Schrauf û Rubin (1998) xebatek li ser hafizeya otobîografîk kirine. Di vê xebatê de beşdarên di nav çanda îspanyolîxê de hatî dunyayê û herî kêm 30 salan di nav çanda înglîzîxê de jiyayî hatine hilbijartin. Ji van beşdaran hatiye xwestin ku bi seriştayên bêjeyî (word cues) behsa xatireyên xwe yên otobîografîkî bikin. Hatiye dîtin ku xatireyên berfîya koça wan bo derûdora înglîzîxê bi piranî bi îspanyolî hatine vegotin, ji aliyê din ve xatireyên piştî koçkirinê bi înglîzî hatine behskirin. Ev mînakê e ji bo prensîba spesîfîkî ya kodkirinê. Lewra, zimanê ku xatire bi wê hatine kodkirin ji bo vegotina wan xatireyan hatiye bikaranîn. Cureyên bi vî awayî yên bi sepesîfîkîya kodan re eleqedar wekî spesîfîkîya zimanî (language specificity) tê zanîn (Schrauf and Durazu-Arvizu 2006; Martinovic û Altarriba, 2013: 295-6).

Di destpêka vê beşê de, ku mînaka tevgerên kodguherînê yê duzimanên kurdî-tirkî jî bi vê prensîba spesîfîkî ya kodkirinê ve dikare bê îzahkirin. Rewşa duzimanên kurdî-tirkî hêj kompleks e. Lewra derûdora bikaranîna kurdî û tirkî yê van axêverên duziman gelekî kompleks e. Lewra bi hev re hem dikarin kurdî hem jî tirkî biaxivin. Ev jî dibe sebep ku roj bi roj li gor rewşa zimanî ya wê civatê; kurdî ji bo derûdora tirkî; an jî tirkî ji bo derûdora kurdî bê bikaranîn. Yanê, piştî wextekî li gor şert û mercên van duzimanên kurdî-tirkî yên bi hev re bi piranî tirkî diaxivin, êdî xatireyên xwe yên bi kurdî hatî kodkirin bi tirkî vebêjin. Dibe ku rewş tam dijê vê be; xatireyên xwe yên tirkî bi kurdî vebêjin. Lê rewşa zimanî ya duzimanên kurdî-tirkî rewşa ewil yanê berfirehbûna cihê bikaranînê ya tirkî ber bi cihê kurdî zêdetir berbelav û muhtemel e.

Bi Demê Guherîna Zimanê Hîsan û Tiştên Dibin Sebepê Vê Guherînê

Zimanê hîsan bi demê re dibe ku biguhere. Ne tenê duzimanên zû lê duzimanên dereng jî yên piştî balixbûna xwe zimanê duyem hîn bûne, zimanê wan yên hîsan an jî bibîranîna xatireyên wan bi demê re, dibe ku bi lehê zimanê duyem ve diguhere. Ev jî îşan dide ku ne tene zimanê hîsan û tecrubeyan ber bi zimanê duyem dikare fireh bibe, di heman demê de ev rewş tê wê meneyê ku kesek dikare bi du zimanan hîsên xwe tecrube bike an jî vebêje (Martinovic û Altarriba, 2013: 294). Tiştên ku giranîya hîsî ya bêjeyên hêstyarî ya zimanan dîyar dikin bi gelenperî bi vî awayî dikarin bêne vegotin; raseriya zimanî, konteksa hînbûna zimanê duyem, emrê hînbûna zimanê duyem, di zimanê duyem de asta sosyalyasyonê, siruştê têkilîyên bi beşdarên axaftinê yên zimanê duyem re û herikbarîya zimanî ya zimanê duyem (Dewaele, 2013: 3).

Pavlenko (2004) dîyar kirîye ku raseriya zimanî di hilbijartinê zimanî û îfadekirina hîsan de faktora kilîd e. Dê û bavên di zimanê yekem de baş in bi giranî bi zarokên xwe re bi wî zimanî diaxivin, lê yên ku di zimanê Xê (zimanê ne zimanê yekem e) de herikbar in, di têkilîya zarokan de zimanê Xê hildijbêrin. Ev kes wexta ji hêla hîsî ve zêde hestîyar bin dîsa vedigerin zimanê xwe yê yekem. Yanê, hîsên pozîtîf û negatîf bi hilbijartinên zimanên cuda ve encam dibin (Dewaele, 2013: 3).

Di duzimanên kurdî-tirkî de raseriya ziman di tercîha ziman de gelekî eşkere tê dîtin. Malbat an jî civata duziman wexta bi hev re xeber didin, di wê civatê de kîjan ziman raser be dê ew ziman bê bikaranîn. Malbatên di tirkî de baş in, mesela, bi piranî bi zarokên xwe re bi tirkî diaxivin. Lê em bêjin wexta ji hêla hîsî ve gelekî hêstyar dibin, mesela em bêjin sixêfan bikin wê gavê zimanê xwe yê zikmakî hildibêrin. Gelek mînakên ji bo vê rewşê hene. Li ser înternetê di vîdeoyekê de, jineke kurd yê duziman (bi îhtîmaleke mezin duzimanê dereng) wexta pisîkekê hez dike van gotinan dibêje; “Xwedê!, Oy Xwedê, xwedê, xwedê, tu çiqas rind î Xwedê. Sen mama yedin, (x2) ana qurbana wê.” (numberonecrazycomedy. (01.01.2023). *Anne şefkati*. [vîdeo] [Instagram]). Di vê derê de ev jina duziman ji bo hezkirina xwe nîşan bide zimanê xwe yê yekem û ji bo gotinên din tirkî bi kar anîye. Ev jî mînakek e ji bo rewşa di encama zêde hestiyarbûnê de vegeftina zimanê yekem.

Axêver wexta sixêfan dikin jî dîsa dikarin vegeftin ser zimanê xwe yê yekem. Wekî mînak li ser medyaya civakî di vîdeoyekê de duzimanekî kurdî tirkî vê gotinê dibêje; *Mi go, sürüden ayrılani kurt kaparmış* (Ya ji kerfîyê veqete, gur lê dixwe). *Ez’ d wî gura nim ney min nexwi.*” (Koma fesadî, 01.02.2023. *Sürüden ayrılani kurt kaparmış*. [vîdeo] [Instagram]). Di vê derê de gotineke pêşîyan ya tirkî (xar hatiye nivîsîn) hatiye gotin û paşê axêver bo berteka xwe nîşan bide bi zimanê yekem sixêfan kirfîye. Çima wexta sixêf tene gotin, mirov zêdetir hêstyar dibe, loma ev mînak dikare di nav vê mijarê de bê nixandîn. Mînakeke din ya ku bi têkilfîya zimanê duzimanan û hîsan ve eleqedar dê ji roportajeke li ser erdhêjê bê dayîn. Piştî ku erdhêja 2023yan ya navenda wê Mereş pêk hat, muxabîrek ji ciwanekî dipirse ka erdhêj çawa çêbû. Ciwan wiha besiv dide;

Abi deprem oldi (bira erdhej çê bû). Law mi nihêrî kî erd awha diheje, dengêkî li erdê hat, ha turkçe. *Baktım bir ses geliyor...* (Kurdoloji, (01.03.2023). *Şanlıurfalı genç deprem anını anlatıyor*. [vîdeo] [Instagram])

Di vê mînakê de muxabîr li ciwanekî duzimanê kurdî tirkî bi tirkî dipirse dibêje ka kêlîka erdhejê çawa bû? Ew ciwan bi tirkî dest bi axaftina xwe dike. Lê piştî behsa kêlîka erdhejê dike û zimanê xwe diguherîne kurdî. Paşê muxabîr ji ciwan dixwaze ku bi tirkî bêje û ciwan dibêje “ha Tukçe” û paşê bi tirkî dewam dike. Ev duziman çima behsa wê kêlîkê dike ku di wê deme de gelekî kelecânî bûye, dîsa kelecânî dibe û loma jî dizivire zimanê xwe yê yekem. Ev herdu mînak û ya berfîya wê nîşan didin ku axêverên duziman wexta diaxivin hêstên xwe yê wekî hezkirin, kelecân û hêrs bi kodguherînê ve bi zimanê xwe yê yekem ve vedibêjin.

Ev rewş ewqasa di navbera duzimanên kurdî tirkî de berfîh bûye ku wexta ev duziman bi giranî tirkî diaxivin jî êdî bêjeyên bi hîsan ve eleqedar di nav tirkîya xwe de her wext diemilînin. Dîsa li ser înternetê di torên medyaya civakî de pirseke wiha ji şopînerên pûpeleke kurdî hatîye kirin ku ji naveroka rûpelê tê fêmkirin ku piranîya şopîneran duzimanên kurdî tirkî ne: “Bir kelime düşün kaldırırsa Kürtlerin yarısı cümle kuramaz?” (Kurdoloji, (01.02.2023). *Sence hangi*

kelime o ☺.☺. [vîdeo] [Instagram]) (bêjeyekê bifikirin ku eger ew bê rakirin, nîvê kurdan dê nikaribin hevokan saz bikin). Di qîsmê şîroveyan de 619 bersiv hene. Bi giranî bêjeyên bi vî awayî di nav qîsmê şîroveyan de hene; “welle”, “Xwedê”, “Erê welle”, “Quzilqurt”, “ma”, “bi telaq”, “Îjaa!”, “bêlome be!”, “jehr”, “mala minê”, “kureder”, “kurê kere”, “tu Xwedê kî”, “bênamû”, “de bisse loo”, “quran”, Eger em li ser van bêjeyan bisekinin, dê were dîtin ku ev bêje bi giranî bêjeyên bi îfadeya hîsan ve eleqedar in. Yanê, duzimanên kurdî tirkî ji ber sedema îfadekirina hîsan bi zimanê yekem gelekî caran îfadeyên zimanî yên zimanê yekem di zimanê duyem de bi awayekî kronik bi kar tînin. Ev jî bûye sebeb ku êdî ev bêjeyên kurdî bibin perçeyeke siruştî ya tirkîya van duzimanan.

Konteksta bidestxistina zimanî ya zimanê duyem jî di tercîha zimanê îfadeya hîsan de bibandor e. Bi piranî zimanê zikmakî an jî yê yekem yê kesan îfadeya hîsên bi zaroktî û ciwantîyê re eleqedar tê bikaranîn. Lewra tecrubeyên zaroktî û ciwantîyê bi zimanê yekem bi piranî tê bidestxistin (Silva 2000; Martinovic û Altarriba, 2013: 293-94). Dîsa zimanê duyem bi piranî di derûdoreke fermî de tê hînbûn. Derûdorên fermî jî ji hêla hîsî ve qasê derûdora civatî ya siruştî ne dewlemend e û notr e (Bond and Lai 1986; Dewaele 2004). Lê zimanê ku ne zimanê yekem e, eger zêde bê bikaranîn dê bibe zimanê îfadekirina hîsan. Loma wexta şert diguherin wekî bandorên din bandora konteksta bidestxistina zimanê duyem jî li gor wan şertan şikl digire.

Kesên beşdarê axaftinê ne, ew jî di hilbijartina zimanî û îfadeya hîsî ya zimanî de bibandor e. Kesekî duziman yê kurdî-tirkî wexta kesekî yekziman yê tirkî re diaxive dê tercîha wî ya zimanî tirkî be û bêjeyên tirkî yên hîsî dê zêdetir ji bo wî bibandor be. Lewra di moda duzimanîyê de ew zêdetir nêzikê yekzimanî dibe û dizane ku kodên hîsî yên bi kurdî hatine qotkirin dê ji bo kesê pê re tê axaftin, tu meneyeke xwe tunebe. Loma tirkî dê zêdetir hîsan îfade bike. Loma her wext meriv nikare bêje zimanê yekem zimanê hîsan û zimanê duyem zimanê bêterefîyê ye (Pavlenko, 2005, Dewaele, 2013: 3). Rewş û axêverên di nav wê rewşê de bandora xwe li ser tercîha zimanî û îfadeya hîsî de heye.

Beşdarê axaftinê dibe ku kesekî yekziman be an jî kesekî duziman be. Lê her wekî hate gotin kesên duziman gelekî cureyên xwe hene. Ji bo girîngîya beşdarên axaftinê dê tecrubeyeke nivîskarê gotarê bê dayîn. Nivîskarê gotarê di zaningehê de şêwirmendiya xwendekaran dike. Xwendekarên wî ji asta lîsansê heta asta doktorayê hene. Nivîskar wexta bi wan xwendekarên nû re diaxive yên ku nivîsa kurdî nizanin û di kar û barên fermî de tu carî bêjeyên kurdî bi kar neanîne, bi awayekî otomatîk heta cihekî tirkî bi kar tîne. Loma zihnê nivîskar bi awayekî otomatîk li ser tirkî bi van xwendekarên nû re hev dike. Wexta xwendekar endîşeyên xwe tînin ziman, nivîskar bi piranî kurdî bersiv dide. Gotinên wekî, “xem nexwe, em ê hel bikin.”, “mamosteyên me gelekî baş in wê toleransê nişan bidin” bi kurdî vedibêje. Lê wexta bi xwendekarên doktorayê an jî masterê re ev nivîskar diaxive, tiştên fermî jî bi kurdî vedibêje. Loma bi awayekî

otomatîk dizane ku ev beşdarên axaftinê bo wexteke dirêj bi kurdî karên fermî jî kirine. Ev mînakek e ku nişan dide beşdarvan li ser tercîha ziman bibandor in.

Asta sosyalîzasyona di zimanê duyem de jî bandora xwe li ser tercîha zimanî û îfadeya hîsan heye. Kesekî ku bi zimanê duyem zêdetir xwediyê jîyaneke sosyal e, dê zêdetir bi wî zimanî kodên xatirayên xwe çê bike û wî zimanî dê zêdetir bibe tercîha wî kesî. Lê sosyalîzasyona bi zimanê duyem kêm be dê endîşeyên axaftinê di wê zimanê duyem de derkeve pêşberî axêver û bibe sebep ku ew kes kêmtir wî zimanî bi kar bîne û di encamê de jî bibe xwediyê kêmtir xatireyan di wî zimanî de (Dewaele, 2013: 4). Kurdekî duzimanê kurdî-tirkî yê li Mersînê hatî dunyayê û piraniya hevalên wî tirk in, dê di îfadeya hîsan û tercîha zimanî de zêdetir tirkî tercîh bike û hîsên xwe bi tirkî îfade bike. Lê kurdekî duzimanê kurdî-tirkî yê li Qoserê hatî dunyanê û bi piranî bi kurdî sosyalîzasyona xwe pêk tîne, dê tercîha zimanî û îfadeya hîsan de bi piranî kurdî tercîh bike. Tirkî yê di cihekî zêdetir bêteref de bimîne.

Ji bilî van tiştên hatine vegotin taybetiyên spesîfîk yên zimanan jî dibe ku bandora xwe li ser tercîha zimanî û îfadeya hîsî ya zimanan bike. Xebata Gutfreund (1990) nişan dide ku beşdar bi îspanyolî zêdetir bertek nişanê mijaran didin her çiqas îspanyolî zimanê wan yê duyem jî be. Ev jî bûye sebep ku hin zanyar îddîa bikin ku sirûştta hin zimanan bandora xwe li ser îfadeya hîsan bike (Altarriba 2003; Martinovic û Altarriba, 2013: 294). Wexta em mînaka duzimanên kurdî-tirkî dinihêrin, bi me, ev duziman di wê meylê de ne ku hîsên yên bilind bi zimanê kurdî zêdetir îfade dikin. Lê dîsa bi me ev ji ber sirûştta ziman nîne, lê ji ber şert û şûrtên sosyo-zimanî û psîko-zimanî ne. Zimanê kurdî zêdetir di nav malbatê de û bi hevalan re lê yê tirkî zêdetir di avaniyên fermî de tê bikaranîn, loma jî kodkirina van zimanan bi van derûdorên re tê kirin. Loma jî bikaranînek bi vî awayî derdikeve pêşberî me. Duzimanên kurdî-tirkî yên ku di tirkî de baştir in û di jîyana xwe ya şexsî de jî tirkî bi kar tînin, hîsên xwe yên bilind û bertekên xwe yên bişîddet bi tirkî nişan didin. Ev jî delîl e ji bo îddîaya me.

Tiştêke din ya balkeş ya di îfadeya hîsan de bibandor, zanîna ji zimanekî zêdetir ziman e (Dewaele, 2013: 3). Şexs çiqas zêde ziman bizanibe, bixwebawerîya wî ew qas zêde ye û endîşeyên bo bikaranîna zimanî kêm e. Ev jî bandora xwe ya pozîtîf ya li ser komînikasyona hîsan bi zimanên ne zimanê yekem e heye.

Encam

Hîs bi piranî bi ziman têne îfadekirin. Lê gava kesek ji zimanekî zêdetir zimanan ve karibe biaxive ka gelo ev kes bi kîjan zimanî dê hîsên xwe îfade bike. Ev pirsek e me xwest di vê gotarê de em bersiva wê bibînin. Di çarçoveya mînaka duzimanên kurdî-tirkî de mijarên bi duzimanî û hîsan ve eleqedar di vê gotarê de hatine nîqaşkirin. Hate dîtin ku îfadeyên hîsî di duzimanên dereng de bi piranî bi zimanê yekem bi awayekî bibandor tê kirin. Di duzimanên hemwext de û dîsa di rewşên cuda yên sosyo-lingûstîk û psîko-lingûstîk de îfadeyên hîsî dibe ku bi

zimanê Xê (zimanê ku ne zimanê yekem e) bê îfadekirin. Raserîya zimanî, konteksa hînbûna zimanê duyem, emrê hînbûna zimanê duyem, di zimanê duyem de asta sosyolîzasyonê, surîştê têkilîyên bi beşdarên axaftinê yên zimanê duyem û herikbarîya zimanî ya zimanê duyem ji wan fakteran in ku dibin sebeb ku kesên duziman tercîha xwe ya zimanî û di encama wê de îfadeya hîsan di zimanê yekem an yê duyem de bike.

Ev mijara ku bi zimannasîya sêpanî (Applied Linguistics) ve eleqedar gelekî berfireh e. Lê di çarçoveya senifandina duzimanîyan û hilberîna zimanî de dê heta radeyeke baş pirsên bi hîs û duzimanîyê ve eleqedar dê bikaribin bêne bersivandin. Dîsa bi gotarekê heta cihekî xetên vê mijarê yên berçav dê bikaribin bêne xêzkirin. Ji bo vê mijara duzimanî û hîs bi mînakên duzimanîya kurdî-tirkî îhtîyacî xebatên kurtir e û ku ev jî dikare bibe mijar ji bo xebatên piştî vê xebatê.

Çavkanî

- Açar, Z. 2019. Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jîyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê). Teza Doktorayê. Enstîtuya Zimanê Jîndar, Zaningeha Bîngolê.
- Açar, Z. 2021. *Sosyolîngûîstîk hin Têgehên Serekî û Sehayên Xebatê yên vê Zanistê*. Di nav “Rêzegotarên Zimannasîya Kurdî -Destpêk û Têgehên Sereke-”, Kirkan, A. û Yonat, M., Peywend, 137-178.
- Bond, M. H. û Lai, T-M. (1986). Embarrassment and code-switching into a second language. *Journal of Social Psychology* 126: 179–86.
- Butler, Y. G., 2013. *Bilingualism/ Multilingualism and Second-Language Acquisition*, Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r.107-136.
- de Houwer, A., 2009. *Bilingual First Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Dewaele, J. M. (01.01.2023). *The emotional resonance of multilingual languages*. link: <https://www.youtube.com/watch?v=1AWowCJdwkE&t=2838s>
- Dewaele, J.M. 2013. *Multilingualism and Emotions*, The Encyclopedia of Applied Linguistics, Edited by Carol A. Chapelle. DOI:10.1002/9781405198431.wbeal0795
- Edwards, J. 2013. *Bilingualism and Multilingualism: Some Central Concepts*, Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r.5-25.
- Ijalba, E., Obler, L. K. û Chengappa, S. 2013. *Bilingual Aphasia: Theoretical and Clinical Considerations*, Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r.61-83.
- Koma fesadî, 01.02.2023. *Sürüden ayrılani kurt kaparmış*. [video] [Instagram] Lînk: <https://www.instagram.com/reel/CkftPtgK5Ff/?igshid=NTdlMDg3MTY=>
- Kroll, J. F. û Dussias, P. E. 2013. The Comprehension of Words and Sentences in Two Languages, Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r.216-243

- Kurdoloji, (01.03.2023). *Şanlıurfalı genç deprem anını anlatıyor*. [video] [Instagram] Link: <https://www.instagram.com/reel/CpUuddruCf7/?igshid=NTdIMDg3MTY=>
- Martinovic, I. û Altarriba J. 2013. *Bilingualism and Emotion: Implications for Mental Health*. Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r. 292-320.
- Meisel, J. 2004. The bilingual child. In T. Bhatia and W. Ritchie (eds.), *The Handbook of Bilingualism*. 91–113. Oxford: Blackwell.
- Montrul, S., 2013. *Bilingualism and the Heritage Language Speaker* Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r. 168-189.
- numberonecrazycomedy. (01.01.2023). *Anne şefkati*. [video] [Instagram] link: <https://www.instagram.com/reel/CnjsFXND-Zn/?igshid=NWQ4MGE5ZTk%3D>
- Nûrsî, S. 2002. *Asar-ı Bediyye, Divan-ı Harb-i Örfi*, İttihad Yay., İstanbul.
- Oruç, Ş. 2016. *Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil*. *International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3411> Number: 45 , p. 279-290.
- Öpengin, E. 2011. *Rewşa Kurdî ya Sosyolenguîstîk li Tirkiyekê*. Avesta. İstanbul.
- Pavlenko, A. 2008. Emotion and emotion-laden words in the bilingual lexicon. *Bilingualism: Language and Cognition*, 11, 147–64.
- Polat, Nihat ve Schallert, Diane L. 2013. „Kurdish Adolescents Acquiring Turkish: Their Self-Determined Motivation and Identification With L1 and L2 Communities as Predictors of L2 Accent Attainment”. *The Modern Language Journal* , Fall 2013, Vol. 97, No. 3 (Fall 2013), pp. 745-763.
- Runnqvist, E., Fitz Patric, I., Strijkers, K. û Albert C. 2013. *An Appraisal of the Bilingual Language Production System: Quantitatively or Qualitatively Different from Monolinguals?* Di nav “The Handbook of Bilingualism and Multilingualism”, Bhatia, Tej. K., û Ritchie, William C. r. 244-266.
- Seliger, H. 1996. Primary language attrition in the context of bilingualism. In W. Ritchie and T. Bhatia (eds.), *Handbook of Second Language Acquisition*. 605–25. New York: Academic Press.
- Şakiro, (01.02.2023) *Sûra Diyarbekir*, [video] [YouTube] link: <https://www.youtube.com/watch?v=sus1Q86J8Vo>
- Varol, Orhan. 2014. *Kürtçe-Türkçe Dil Etkileşimi: İki Dilli Konuşuculara Ait Verilerdeki Dilbilimsel Görünümler*. Ankara Üniveristesesi, Sosyal Bilimler Estitüsü. Doktora Tezi.
- Wierzbicka, A. 2004. Preface: Bilingual lives, bilingual experience. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 25: 94–104.